

■ ВСТУП	5
■ РОЗДІЛ I ГЕНЕЗИС ТА ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ	11
1.1. Формування концепції права приватної власності. Філософські засади права приватної власності	11
1.2. Поняття та принципи регулювання права приватної власності на сучасному етапі	34
1.3. Інформаційне суспільство як чинник трансформації правовідносин приватної власності	73
■ РОЗДІЛ II ПРОБЛЕМАТИКА СУБ'ЄКТІВ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРАВОВІДНОСИН ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	93
2.1. Суб'єкти правовідносин приватної власності в інформаційному суспільстві: оцінка перспектив	93
2.2. Погляд на новітні об'єкти цивільних відносин крізь призму концепції права власності	112
2.2.1. Вплив розвитку інформаційних технологій на виникнення нових об'єктів цивільних прав	112
2.2.2. Криптовалюта	136
2.2.3. Доменні імена та веб-сайти	189
2.2.4. Інтернет речей	212
2.2.5. Персональні та індустріальні дані	234
2.2.6. Акаунти у соціальних мережах	251
■ РОЗДІЛ III ОСОБЛИВОСТІ НАБУТТЯ, ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	276
3.1. Підстави набуття права приватної власності в інформаційному суспільстві	276
3.2. Зміст та здійснення права приватної власності в інформаційному суспільстві	309

3.3. Захист права приватної власності у практиці Європейського суду з прав людини	352
■ РОЗДІЛ ІV	
ДОВІРЧА ТА ВІРТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ	
ЯК ОСОБЛИВІ ВИДИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ	
В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	383
4.1. Довірча власність в українському законодавстві як прояв глобалізаційних процесів, що відбуваються в інформаційному суспільстві	383
4.1.1. Специфіка української довірчої власності як різновиду фідучії та особливості її правового регулювання	383
4.1.2. Забезпечувальна довірча власність	398
4.1.3. Засади правового регулювання права довірчої власності (трасту) за Модельними правилами європейського приватного права (DCFR).	412
4.2. Перспективи віртуальної власності як різновиду права власності	437
■ ВИСНОВКИ	471
■ СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	507

Відносини власності існують протягом усієї історії людства. Тому дослідження правовідносин власності може на перший погляд здаватися простим завданням, адже розуміння сутності власності має кожен з нас практично на інтуїтивному рівні. До того ж, тривалість існування інституту власності обумовлює наявність незліченної кількості досліджень, присвячених проблематиці та розумінню сутності цього явища – від Цицерона та Аристотеля до новітніх досліджень світової науки. Багатогранність відносин власності обумовлює погляд на них крізь призму різних наук – від філософії та соціології до економіки та юриспруденції, а в рамках юриспруденції регулювання відносин власності реалізується у нормах численних галузей права – від конституційного до цивільного та сімейного.

Однак саме важливість цього концепту, тривалість його існування, наявність численних поглядів на природу власності обумовлюють складність його дослідження. Адже протягом існування відносин власності висловлювалися різні точки зору щодо сутності категорії «власність», змінювалися підходи до правового регулювання відносин власності, розгорталися дискусії навколо безлічі питань, пов'язаних з особливостями регулювання окремих об'єктів права власності, необхідністю досягнути баланс між приватними та публічними інтересами під час регулювання відносин власності тощо.

Право приватної власності займає особливе місце у проблематиці відносин власності. З давніх часів право приватної власності вважалося необхідним для забезпечення суспільної єдності та сприймалося як втілення ідей справедливості. І сьогодні беззаперечно визнається важливість права приватної власності для розвитку особистості та суспільства. Однак таке ставлення до приватної власності в нашій країні існувало не завжди. Протягом тривалого періоду панування комуністичних ідей щодо необхідності «звільнення» від приватної власності засади правового регулювання приватної власності не отримували свого розвитку. Наслідки цього періоду відчуються у підходах до регулювання

відносин приватної власності і сьогодні, адже досить часто правові норми щодо приватної власності будуються «від зворотнього», аби підкреслити зміну ставлення до приватної власності порівняно із радянським періодом. Навіть сам поділ на форми власності можна вважати відголоском радянської доктрини. Адже сьогодні визнається рівність усіх суб'єктів права власності під час його здійснення та захисту, на відміну від радянських часів, коли суб'єкти права публічної власності мали значний пріоритет під час реалізації своїх повноважень. Тому сьогодні втрачається доцільність виділення приватної та публічної власності, але цей поділ поки що існує задля підкреслення неприпустимості будь-яких посягань на приватну власність, будь-яких її притиснень та обмежень, не обумовлених суспільними інтересами, відображеними на рівні законів.

Остаточним кроком на шляху визнання важливості права власності у системі прав людини стало закріплення його у Протоколі № 1 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у 1952 році, де йдеться саме про права приватних суб'єктів мирно володіти своїм майном та заборону позбавлення їх цього майна інакше як в інтересах суспільства.

Розвиток суспільства знаходить своє відображення і у правовому регулюванні суспільних відносин, адже право завжди реагує на зміни, що відбуваються. Сьогодні наше суспільство переходить до нового етапу, пов'язаного з активним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та процесами цифровізації. Вибуховий розвиток інформаційних технологій, надзвичайна роль та відкритий доступ до інформації, інтенсивна автоматизація й роботизація всіх сфер і галузей виробництва та управління, зростання сфер, де надаються інформаційні послуги свідчать про наявність ознак інформаційного суспільства на сучасному етапі розвитку людства. Трансформаційні процеси, що відбуваються в інформаційному суспільстві, потребують нових відповідей у всіх сферах життя. Не є винятком і право власності, концепція якого потребує перегляду з урахуванням нових реалій.

Необхідність перегляду існуючих та розробки нових підходів до регулювання відносин власності обумовлюється багатьма

чинниками. По-перше, саме розуміння категорії «власність» в умовах інформаційного суспільства потребує перегляду. У сучасній доктрині усталеним є розуміння власності як стану привласненості матеріальних благ, яке спирається на доктринальні розробки радянських часів. Однак в умовах інформаційного суспільства потрібно взяти до уваги розширення переліку об'єктів права власності (як мінімум, треба врахувати той факт, що режим власності поширюється й на майнові права, а не лише на речі як матеріальні предмети) та зміщення акцентів зі сфери виробництва на сферу послуг та інформацію, яка дедалі частіше розглядається як основа економіки. Зміна підходів у розумінні власності потребує перегляду поняття права власності. Крім того, при визначенні сутності права власності важливо враховувати сучасні міркування щодо змісту права власності, який знову ж таки внаслідок радянської традиції у сучасному цивільному законодавстві України визначається через тріаду правоможностей власника, яка дедалі більше піддається критиці у зв'язку з неможливістю зведення такого комплексного та багатогранного явища, як право власності, до перелічення правоможностей, що входять до його складу, та недоречністю прив'язки факту існування права власності до сукупності трьох правоможностей.

По-друге, поява в інформаційному суспільстві нових об'єктів цивільних відносин потребує визначення їх правової природи та правового режиму, який буде до них застосовуватись. До таких нових об'єктів, навколо яких сьогодні розгортаються активні дискусії, можна віднести Інтернет речей, доменні імена, веб-сайти, криптовалюти, акаунти у соціальних мережах, персональні та індустріальні дані тощо. Деякі з них пов'язані з матеріальними об'єктами та потребують визначення їх співвідношення (як, наприклад, Інтернет речей чи веб-сайти), щодо інших у світовій практиці вже склалося чітке розуміння їх майнової природи (як-от криптовалюти, доменні імена), стосовно третіх ведуться активні дискусії щодо можливості поширення на них правового режиму власності (персональні та індустріальні дані, акаунти).

По-третє, розвиток штучного інтелекту та робототехніки викликає безліч питань, пов'язаних з їх правовим регулюванням.

Значна частина цих питань стосується і права власності. З одного боку, тут потрібно визначитись, чи можна розглядати штучний інтелект як суб'єкт права власності (за умови визнання за ним правосуб'єктності) та чи існує в нього взагалі потреба у власності. З іншого боку, потребують відповідей питання щодо особливостей здійснення права власності на роботів, які поки що кваліфікуються як об'єкти цивільних прав, та відшкодування заподіяної ними шкоди тощо.

Окремою сферою, у зв'язку з розвитком якої традиційна концепція права власності може піддатися докорінним трансформаціям, є сфера віртуальної реальності. Розвиток мультикористувачьких онлайн ігор та кіберспорту породжує низку проблем, пов'язаних із предметами віртуальних світів, які досить часто стають предметами посягань, але досі не можуть бути належним чином захищені у зв'язку із невизначеністю їх правового режиму. Дедалі частіше дослідники зазначають можливість існування особливого виду права власності – права віртуальної власності, яка буде поширюватись на предмети, що є подібними до реальних, але існують у віртуальній реальності. Це викликає необхідність аналізу правової природи таких об'єктів та надання відповідей на питання, чи дійсно доцільним є поширення на них правового режиму власності та чи буде воно можливим. Наведене питання пов'язане з необхідністю аналізу користувацьких угод, які, власне, і визначають відносини між володільцями онлайн платформ та користувачами, адже у разі виникнення на віртуальні предмети права власності, такі угоди можуть розглядатись як підстави виникнення права власності. Ще однією новітньою підставою виникнення права власності є смарт-контракти, які також потребують дослідження під цим кутом зору, оскільки це явище ще не отримало правового регулювання у більшості країн світу.

Нарешті, глобалізаційні процеси, що відбуваються в інформаційному суспільстві, потребують врахування процесів взаємопроникнення правових норм з різних правових систем світу. Яскравим проявом інтеграційних та глобалізаційних процесів, що відбуваються сьогодні в суспільстві, є поява у країнах континентального права, зокрема і в Україні, інституту довірчої власності. Незважаючи на тривалий час його існування у цивільному

законодавстві України, він все ще залишається недостатньо врегульованим, а тому потребує окремої уваги.

Ми розуміємо, що усі зазначені проблеми потребують комплексного рішення та мають стати об'єктом не лише цивілістичних досліджень. Тому відразу зазначимо, що в цій роботі ми зосереджуємось лише на цивілістичному аспекті окреслених питань та намагаємось дослідити ті сфери, де відносини, що виникають у зв'язку з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та процесами цифровізації, носять приватно-правовий характер. Зазначимо також, що вказані вище проблеми особливо актуалізуються в умовах оновлення цивільного законодавства України. Тут ми вважаємо вельми актуальними пропозиції розробників Концепції оновлення Цивільного кодексу України¹ щодо уточнення сфер, до яких підлягають застосуванню норми цивільного законодавства, зокрема, врахування інформаційної сфери, у тій частині, яка стосується приватно-правових за своєю природою відносин. Сподіваємось, що ця праця буде корисною також з урахуванням пропозицій розширити перелік об'єктів цивільних прав та врахувати такі новітні явища, як інформаційні продукти, інформаційні ресурси, криптовалюти, персональні дані, автономні роботи, штучний інтелект, цифровий контент тощо.

Звичайно, в рамках однієї праці неможливо дати вичерпні відповіді на численні питання, які дискутуються протягом сторіч, але нами було зроблено спробу висловити власну думку стосовно цих питань та запропонувати авторське бачення шляхів вирішення окремих проблем у сфері правового регулювання відносин приватної власності.

Протягом написання цієї роботи ідеї та концепції, що в ній викладені, ставали предметом численних обговорень з друзями та колегами, завдяки чому набували додаткової аргументації. Тому хочеться висловити подяку всім, хто приділив час та увагу цьому дослідженню, висловив свої побажання, думки та критику окремих тверджень, що у кінцевому підсумку покращило результат цієї роботи.

¹ Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.

Щиру подяку хочеться висловити вельмишановним рецензентам – доктору юридичних наук, керівнику Науково-дослідного центру цифрових трансформацій і права Науково-дослідного інституту інформатики і права Національної академії правових наук України Олександрю Андрійовичу Баранову (з особливою вдячністю за проведений тренінг), доктору юридичних наук, професору, професору кафедри цивільного права Київського національного університету ім. Тараса Шевченка Олександрю Васильовичу Дзері, доктору юридичних наук, професору, професору кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Ужгородського національного університету Михайлу Васильовичу Савчину, докторці юридичних наук, професорці, завідувачці кафедри інтелектуальної власності, інформаційного та корпоративного права Львівського національного університету імені Івана Франка Олександрі Степанівні Яворській.

Окрему подяку хочеться висловити науковому консультанту – доктору юридичних наук, професору, завідувачу кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» Євгену Олеговичу Харитонову, а також докторці юридичних наук, професорці, завідувачці кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції Національного університету «Одеська юридична академія» Олені Іванівні Харитоновій за цінні поради та підтримку, надану у процесі написання роботи.